

MOCENSKÁ AUTORITA A LEGITIMITA

I. Panství

Definice

(W. u. G, str. 122)

Panstvím rozumíme předpoklad, že příslušné osoby uposlechnou rozkazu jistého obsahu.*

Moc, panství a formy přechodné

(W. u. G, str. 541–544)

Autorita moci, ovládnání, panství nad lidmi, pokud chápeme ten pojem v obecném smyslu a nemyslíme určitou konkrétní podobu jevu, je jedním z nejvýznamnějších prvků ve společenské činnosti.

Každé společenské jednání sice nemá autoritativní strukturu a není vládnutím. Ve většině oborů společenského jednání však hraje autoritativní moc velmi značnou úlohu. A to i tam, kde by to člověka ani nenapadlo. Tak např. i v užívání jazyka. Vždyť k vytvoření velkých jednotných literně jazykových společenství přispěl velice často rozhodujícím podílem autoritativní příkaz vládnoucí moci, jímž se nějaký

* Důležitý Weberův termín (Herrschaft – panství) zní v dnešní běžné češtině archaičtěji a mnohoznačněji než v němčině, označuje však sociologům takový sociálně psychologický vztah a zdroj poslušnosti, kterému lze říkat mezinárodním termínem dominance, v některých souvislostech ho vystihneme i výrazem autorita. Panství v tomto smyslu působí a ovládá jednání lidí jako psychologický motiv a přímo metafyzický imperativ v nejrůznějších oblastech společenského života. Texty, které jsme do naší knížky vybrali, se zabývají formami panství politického, zde jde tedy o mocenskou autoritu (Weber občas tohoto termínu alternativně užívá) ve vztahu k politické vládě respektive politické moci v obecném smyslu.

dialekt povýšil na úřední jazyk. Viz Německo a země užívající spisovnou němčinu. A stejně často byla toutéž cestou s definitivní platností při politickém odloučení ustavena závazná diferenciací jazyků: jazyková odlika Holandska od Německa. Navíc vládní moc disponuje školou, stereotypizuje tím nejzávažnějším způsobem oficiální vyučovací řeč a zajišťuje jí převahu.

Všechny oblasti života bez výjimky jsou hluboce ovlivňovány mocenským útvarem. V přechodných případech právě jen panství a forma vlády způsobuje, že z amorfního sociálního jednání povstane racionální zespolčenšťování lidských skupin. A i tehdy, kdy tomu tak není, struktura panství a její rozvíjení vždy formuje aktivitu společenství a teprve ona ji jednoznačně zaměřuje k nějakému „cíli“. Existence „panství“ hraje rozhodující roli zejména právě v ekonomicky nejvýznamnějších útvarech minulosti i přítomnosti, v panství velkostatku i v kapitalistickém velkopodniku.

Předem řekněme, že panství je zvláštní případ řídicí moci.

Tak jako při jiných formách řízení, nebývá ani při autoritě panství výhradním nebo nutným cílem jejich držitelů sledovat zájmy čistě ekonomické, vydatně se její pomocí zásobit hmotnými statky. Rozhodně však dispozice hospodářskými statky čili ekonomická moc je častým, mnohdy i plánovitě zamýšleným výtěžkem takové autoritativní moci. Zrovna tak často je i nejúčinnějším prostředkem k panství. Ovšem, jak hned ukážeme, každé mocenské postavení v ekonomice se neprojevuje jako panství v našem smyslu. A každé panování se zase nezakládá a neopírá na mocenských prostředcích hospodářských. Určitě se to však při daleko nejčetnějších formách panství, a právě při těch nejdůležitějších, nějakým způsobem děje. Někdy do té míry, že způsob užívání ekonomických prostředků k udržování autority ovlivňuje strukturu panství rozhodným způsobem. Velká většina hospodářských

společností, a to právě těch nejvýznamnějších a nejmodernějších, má mocenskou strukturu, jakou se vyznačuje panství. A konečně každá taková struktura moci, i když není jednoznačně spjata s určitými formami hospodářství, přece v sobě obsahuje moment hospodářsky vysoce relevantní a je také nějak ekonomicky podmíněna.

My se zde snažíme stanovit vztah mezi formami hospodářství a formami panství zatím co nejobecněji, ne konkrétně, spíš poněkud neurčitě. Musíme tedy blíže určit, co rozumíme „panstvím“ a do jakého poměru je klademe k obecnějšímu pojmu „moci“.

Kdyby panství znamenalo zcela obecně moc, tedy možnost vnucovat vůli jiným, pak by mohlo mít nejprotichůdnější formy. Pak bychom sem mohli zahrnovat, jak se to někdy dělá, všechny nároky, které přiznává zákon jedněm občanům vůči druhým. Právo udílet příkazy dlužníkům nebo rušitelům držby, tedy celý kosmos soukromého práva, bychom pak mohli považovat za decentralizaci panství do rukou zákonem „oprávněných“. To potom má i dělník možnost přikazovat podnikateli, a tedy panství nad ním, co do svých nároků na mzdu. Čili vytvářeli bychom pojem terminologicky násilný a rozhodně jen provizorní. Museli bychom totiž příkazy soudní moci odsouzenému nějak kvantitativně odlišit od „příkazů“ oprávněného občana svému dlužníkovi, nijak zatím neodsouzenému. Postavení obvykle označované jako „moc“ se ostatně může vyvinout v nějakém salonu stejně jako na trhu, stejně z katedry v univerzitní posluchárně jako z velitelství pluku, ze vztahů charitativních stejně jako z erotických, při vědecké diskusi stejně jako při sportu. Kdyby se pojem mocenské autority čili panství pojímal takto široce, nebyl by pro vědu k potřebě.

Nemůžeme se zde pouštět do obsáhlé kazuistiky všech možných forem, podmínek a obsahů dominance

v širokém smyslu. Uvědomme si pouze, že kromě četných jiných jde hlavně o dva rozdílné typy panství. Na jedné straně panství dané konstelací zájmů (zejména monopolním postavením), na druhé straně panství dané autoritou (pravomocí rozhodovat a povinností poslouchat). Nejčistším typem jedné kategorie je panství monopolů na trhu, typem druhé kategorie je mocenská autorita otce, úřadu nebo panovníka. Jedno ve svém čistém typu spočívá ve vlivu vykonávaném pomocí nějak zajištěného vlastnictví (nebo též tržní schopnosti) a na formálně „svobodném“ jednání ovládaných, sledujících pouze své zájmy. To druhé se zakládá povýtce na požadavku poslušnosti, odhlížející od všech motivů a zájmů.

Mezi obojím je plynulý přechod. Např. každá velká centrální banka a všechny banky kreditní díky svému monopolnímu postavení často opanují kapitálový trh. Tomu, kdo hledá úvěr, mohou oktrojovat své podmínky, a tedy dalekosáhle ovlivňovat hospodaření s úvěrem v zájmu likvidity svých vlastních provozních prostředků. Vždyť žadatelé o úvěr se ve svém zájmu podrobují všem podmínkám, za nichž se jim nezbytný úvěr poskytuje, a toto podrobení musí eventuálně zaručit garancemi. „Autoritu“, tj. nárok na poslušnost nezávislou na jakýchkoli zájmech, však tím kreditní banky vůči partnerům, fakticky ovládaným, neuplatňují. Sledují svůj zájem a ten prosadí právě tehdy, když ovládaní sledují své vlastní racionální zájmy jednáním formálně „svobodným“ – okolnostmi ovšem naléhavě diktovaným. V podobné pozici je každý vlastník monopolu, třeba i neúplného. Byť i existovala konkurence, právě on do značné míry „předpisuje“ protivníkům a konkurentům ceny, tj. může je svým postupem donucovat k chování vyhovujícímu jemu, aniž jim uloží sebemenší „povinnost“, že si musí nechat líbit jeho panství. Avšak i nejtýpější moc, založená na konstelaci zájmů a zejména na mo-

nopolním postavení, může být pozvolna převedena v autoritativní panství. Např. banky, když poskytují peníze, pro lepší kontrolu požadují, aby jejich ředitelé byli přijati do dozorčí rady akciových společností podniků ucházejících se o úvěr. Dozorčí rada pak podle stanov udílí závazné příkazy představenstvu, a to musí poslechnout. Jindy cedulová banka pověří jiné velké banky vytvořením podmíněného kartelu a přitom si hledí přisvojit mocenskou pozici rozhodující a trvale reglementující vrchní dozor nad jejich postupem vůči zákazníkům, ať už tak činí v zájmu své měnové či konjunkturální politiky, anebo, je-li sama vystavena vlivu politické moci, v zájmu politiky vůbec, např. k finanční přípravě na válku. Jestliže takové kontroly dosáhne a usměrní a upraví ji pak dále do určitých reglementů, vytvoří-li pak i zvláštní instance a instanční postupy pro rozhodování sporných otázek a utváří-li se pak její kontrola do podoby stále tvrdší – což vše je teoreticky myslitelné –, potom se svým panstvím nad podrobenými může zcela vyrovnat státním byrokratickým institucím a podřízenost může nabýt charakteru autoritativní poslušnosti. Právě tak mohou pivovary ovládnout drobné výčepníky, které vybavují provozními prostředky, budoucí německý nakladatelský kartel může ovládnout knihkupce, kteří od něho mají získávat koncese, Standard Oil Company může ovládnout prodavače benzínu, kancelář uhelného syndikátu uhlíře, které zásobuje. Ti všichni se nezadržitelným vývojem mohou krok za krokem přeměnit v odbytové agenty ustanovené pověřujícími podniky a převedené na tantiémy, a nakonec se při své závislosti budou sotva něčím lišit od montérů pracujících v terénu a od jiných soukromých zřízenců podrobených autoritě šéfa podniku.

Od faktické závislosti dlužníka k dlužnímu otroctví ve starověku, od závislosti řemeslníka v exportní výrobě na obchodníkovi objíždějícím trhy k závislosti

domáckého výrobce s jejími různě tvrdými formami až konečně k autoritativně řízené domácké práci ve středověku a v novověku vedou povolné přechody. A odtud zase vedou plynulé přechody k postavení kontoáristy, technika, dělníka v dílně, zjednaného formálně „rovnoprávnou“ kupní smlouvou na trhu práce, při formálně „svobodném“ přijetí „nabídnutých“ podmínek, načež se podrobí disciplíně, která se již podstatně neliší od disciplíny státních úřadů a nakonec ani od disciplíny vojska.

Mezi oběma případy, které jsme teď uvedli, je ovšem rozdíl: do pracovního nebo úředního postavení se dobrovolně vstupuje a dobrovolně se z něho odchází, kdežto vojenská služba je (u nás, na rozdíl od někdejší smlouvy se žoldněřem) veskrze nedobrovolná. Tento rozdíl je důležitější než rozdíl mezi státní a soukromou službou. Vždyť i do politického poddanství se vstupuje víceméně dobrovolně a do jisté míry dobrovolně se může zrušit, tak jako ostatně i lenní a za jistých okolností dokonce patrimonální závislost v minulosti. Také je k autoritativnímu podrobení zcela nedobrovolnému a pro podrobeného obvykle nezrušitelnému (např. k otroctví) rovněž přechod plynulý. Přirozeně i v každém povinném autoritativním znevůli zůstává de facto jakési minimum vlastního zájmu podrobeného člověka, aby poslouchal. A to je obvykle nezbytnou vzpruhou k poslušnosti. Vše je tedy i zde plynulé a spojitě.

Přesto musíme přísně respektovat polární protiklad, např. mezi faktickou mocí vyrůstající z tržní směny a určované jen kompromisy zájmů, čili plynoucí prostě z majetku; a mezi autoritou otce rodiny anebo monarchy apelujícího na povinnost poslouchat. Jenom tak budeme moci vhodně rozlišovat v nepřetržitě plynulém proudu reálných jevů.

Rozmanitost forem zajisté není uvedenými příklady vyčerpána. Vždyť i majetek sám o sobě nevytváří

moc pouze v podobě moci nad trhem. Jak jsme si všimli, sám majetek, je-li spojen s odpovídajícím životním stylem, propůjčuje i v poměrech společensky nediferencovaných pronikavou autoritu společenskou, zrovna tak jako má dnes zvláštní sociální postavení ten, kdo „vede velký dům“, nebo paní, která „má salón“. Podobné vztahy mohou eventuálně nabýt přímo autoritativních rysů. Nejen trh, ale i konvenční sousedské vzájemné vztahy vytvářejí dominanci a panství v širším smyslu, počínaje „lvem salónu“ a konče patentovaným „arbitrem elegantiarum“ v císařském Římě a dvorným miláčkem dam ve středověké Provinci.

A nejen v oblasti soukromého trhu a soukromých vztahů se vyskytují takové dominantní pozice. „Empire State“ – konkrétněji: lidé, kteří v něm autoritativně nebo tržní cestou rozhodují – a typicky tedy Prusko v celním spolku a potom v německé říši či v daleko menší míře New York v Americe –, mohou i bez jakékoli rozkazovací moci vykonávat dalekosáhlou a třeba i despotickou hegemonii. Pruská byrokracie v celním spolku proto, že pruské státní území jako největší odbytiště bylo rozhodujícím trhem; v německém spolkovém státě pak částečně i proto, že ovládala největší železniční síť i největší počet univerzitních stolic a mohla paralyzovat vlády ostatních, formálně rovnoprávných spolkových zemí, částečně i z jiných příčin podobného druhu. New York zas působí hegemonicky na užším politickém poli jako sídlo největších finančních mocností. To vše jsou formy moci plynoucí z konstelace zájmů, totožné s mocenskými vztahy tržními anebo jim podobné, vývojem se však snadno přeměňují v institucionálně regulované poměry *autoritativní*. Přesněji řečeno: mohou být socializovány do *heterokefalie příkazovací moci a donucovacího aparátu*. Panství pouze tržní či podmíněné konstelací zájmů může být konečně právě pro svou

neregulovatelnost pocitováno daleko tísnivěji než vládní autorita výslovně upravená v jistý řád povinností poslouchat.

K tomu všemu ovšem při vytváření sociologických pojmů nemůžeme přihlížet. V následujícím textu se budeme zabývat panstvím v užším smyslu, a to jako protikladu k moci podmíněné konstelací zájmů a jmenovitě trhem a spočívající formálně ve volné hře zájmů. Budeme tedy mluvit o panství ve smyslu: *autoritativní příkazovací moc*.

Budeme tím rozumět takový stav věcí, kdy ohlášená vůle („rozkaz“) „vládnoucího“ či „vládnoucích“ chce ovlivnit a skutečně ovlivňuje způsob jednání druhých („ovládaných“), takže jednání probíhá ve společensky významném stupni tak, jako kdyby ovládaní z vlastní vůle brali obsah rozkazu za zásadu svého chování („poslouchali“).

II. Legitimita

Legitimní řád: vymezení pojmu*

(W. u. G., str. 16–19)

Jednání, zvláště sociální jednání a především sociální vztah, může být účastníky orientován k *představě*, že existuje *legitimní řád*. Je-li šance, že tomu tak je, řekneme, že daný řád je „platný“.

Legitimita řádu může být garantována:

I. ryze psychicky, a to:

1. čistě afektivně: citovou oddaností;
2. hodnotově racionálně: vírou v absolutní platnost daného řádu jako výrazu závazných hodnot (mravních, estetických či jiných);
3. nábožensky: vírou, že jeho přijetím se získává požehnání spásy;

II. anebo též (nebo pouze) očekáváním specifických vnějších následků, čili: orientací zájmů: očekáváním zvláštního *druhu*.

...

Legitimní platnost mohou jednající subjekty připisovat řádu.

- a) dle *tradice*: platí, co bylo vždycky.
- b) dle *afektivní* (zejména emocionální) víry: platí, co je novým zjevením nebo co je příkladné;
- c) dle *hodnotově racionální* víry: platí, co bylo shledáno absolutně platným;
- d) dle pozitivního ustanovení, v jehož *legálnost* se věří.

* Pojem, tak jako všechny pojmy zde, je nutno chápat ve Weberově specifickém a nehodnotícím smyslu. (My např. v diskusích, zda byly minulé režimy legitimní, vkládáme do téhož slova jisté kladné morální nebo dějinné filozofické hodnocení jejich přínosu, což Weberovo pojetí *vědy* vylučuje).

Tato legálnost platí za legitimitu:

α) protože se na ní interesenti dohodli;

β) protože byla oktrojována na základě legitimně platného panství jistých lidí nad jinými lidmi a na základě jejich poslušnosti.

Vláda a správa. Demokratická správa a její meze

(*W. u. G., str. 545–548*)

Na panství, jakožto vládě, nás zajímá to, že se pojí se „správou“. Každá vláda se projevuje a působí také jako správa. A ke každé správě je zase potřebí vlády. Vždy je při ní totiž třeba, aby někdo měl moc přikazovat. Tato moc může být třeba zakryta dost nenápadnou rouškou: ovládaní mohou mít vládnoucího za svého „služebníka“ a on sám se za cosi takového může považovat. Tento jev se v nejčastější formě objevuje v tzv. *přímé demokracii*.

Demokratickým se tento druh vlády nazývá ze dvou důvodů, které se spolu nemusí sdružovat. První důvod: předpokládá se, že všichni jsou v zásadě stejně způsobilí vyřizovat veřejné záležitosti. Druhý důvod: rozsah přikazovací moci se při takovém způsobu správy udržuje na minimu. Správní funkce kolují postupným střídáním, nebo se přidělují losem, nebo se volí na krátké období. Všechna důležitá rozhodování přísluší společné radě všech; administrativní funkcionáři mají pouze jednaní rady připravit a její rozhodnutí vykonat. Jinak jen vyřizovat „běžné věci“ ve smyslu direktiv obecného shromáždění.

Takovému schématu odpovídá správa v mnoha soukromých sdruženích, v některých politických společenstvích, jako jsou švýcarské Landesgemeinden nebo některé městské obce ve Spojených státech, anebo třeba na univerzitách (jestliže je jejich správa

vkládána do rukou rektora a děkanů) a v mnoha jiných útvarech podobného druhu. I když je v nich právní kompetence vymezena sebeskrovněji, jistá příkazovací moc se i zde funkcionáři přece svěřit musí. Ten je svým postavením vždycky něco mezi služebným dílovedoucím a pánem. Aby se nestal tím druhým, kladou se mu „demokratická“ omezení. Na „rovnost“ a na „minimalizaci“ autoritativní moci si ovšem potrpí i v mnohých aristokratických grémiích, pokud jde o vztah ke členům a mezi členy samotné této vládoucí špičky. Viz benátskou aristokracii, starověkou Spartu, řádné profesory na německé univerzitě. Ti všichni užívali téže „demokratické“ formy (kolování funkcí, voleb na krátké období, losování atd.).

Obvykle se tato forma správy vyskytuje v organizacích, které splňují následující podmínky: (1) organizace je lokálně omezená, (2) nebo má omezený počet členů, (3) členové se mezi sebou příliš neliší sociálním postavením, (4) správní úkoly jsou poměrně jednoduché a ustálené, (5) přesto se v organizaci vede jistý výcvik v objektivním určování cílů a prostředků správy.

Tento poslední požadavek je splňován např. při přímé demokratické správě ve Švýcarsku a v USA, tak jako existoval v ruském miru (vesnické občině) v mezích tradičního oboru jeho správní činnosti.

Přitom však v tomto druhu správy nespatřujeme historický počátek „vývojové řady“, ale spíše krajní typ, který se nám nabízí za příhodný počátek našeho zkoumání. Ani střídání, ani losování, ani volby nejsou „primitivní“ formy výběru funkcionářů ve společenství.

Ať už přímá demokratická správa existuje kdekoliv, je labilní. Vývojem hospodářské diferenciacce vždy nastává pravděpodobnost, že vláda připadne bohatým. Ne že by k tomu měli lepší osobní vlastnosti nebo obsáhlejší znalosti. Ale prostě se mohou uvolnit a mohou si dovolit zadarmo nebo za málo vykonávat

správní funkci. Kdežto ti, kdo jsou nuceni žít se prací, museli by obětovat čas, a ten pro ně znamená obživu, a čím intenzivněji musí pracovat, tím neúnosnější obětí by to pro ně byla. Přednost tedy nemají prostě snad ti, kdo jen hodně vydělávají, ale spíš ti, kdo vydělávají bez práce anebo prací nikoli neustálou. Za podmínek jinak rovných se tedy dnešní továrník obtížněji uvolní z práce ke správní funkci než statkář nebo středověký obchodní patricij. Z téže příčiny se ředitelé velkých univerzitních klinik a ústavů, přestože mají spoustu zkušeností s administrativou, nehodí za rektory nejlépe, ale nejhůře – jejich pravidelná práce jim zabírá příliš času, a tedy tou měrou, jak pracujícím ubývá možnost odcházet z práce, začíná se při sociální diferenciaci z přímé demokracie stávat panstvím *honorace*.

O honoraci, u níž se specifická společenská hodnota váže k jistému stylu života, jsme mluvili v jiném oddílu knihy. Zde můžeme poukázat na jiný nezbytný předpoklad. Totiž na možnost věnovat se sociální správě jako čestné povinnosti, která k jistému ekonomickému statusu patří. Zhruba tedy můžeme definovat, co to je *honorace*.

Jsou to osoby, které zaprvé požívají důchod bez práce nebo s poměrně malou prací, anebo alespoň s takovou prací, jaká dovoluje přibrat si k ní čestnou správní funkci. A za druhé, díky důchodu vedou takový způsob života, že jim dodává vážené postavení, „stavovskou čest“ se sociální prestiží, a tím je činí vhodnými kandidáty vlády.

Taková vláda *honorace* se mnohdy vytvořila v podobě poradních grémií, kde se předem prodiskutovávají záležitosti, které mají být předloženy obci. Takovýmto výborům se snadno daří usnesení obce předem navodit anebo mu zabránit a s pomocí své prestiže si tím budují monopol na rozhodování. Touto cestou se v lokálních společenstvích a zvláště v sousedských pos-

politostech vyvíjely honorace odpradávná. Za starých časů měly ovšem značně odlišný charakter, než jaký jim dodává zracionalizovaná „přímá“ demokracie dnes.

Původně bylo jejich kvalifikací *stáří*. Ve všech společenstvích, ve kterých se sociální jednání řídí tradicí, to znamená konvencí, zvykovým právem a posvátným kánonem, jsou starci, abychom tak řekli, „přirozenou“ honorací. Nejenom proto, že jsou respektováni pro větší zkušenosti, ale také proto, že ztělesňují tradici. Svým souhlasem, předběžným doporučením (probúlema) či ratifikací (auctoritas) garantují správnost rozhodnutí obce i vůči samotným nadpřirozeným mocnostem. Mají také rozhodující slovo při sporech. Jestliže jsou si všichni členové společnosti téměř rovni hospodářskou potencí, „stařešiny“ jsou prostě nejstarší osoby z domů, z rodů, ze sousedstev.

Tato relativní prestiž stáří ve společnosti však podléhá mnoha změnám. Kde se nedostává obživy, tam je ten, kdo již nepracuje, jenom břemenem. Také tam, kde chronicky trvá válečný stav, význam starců klesá níže než význam bojovníků. Často vznikne „demokratické“ hnutí mladších proti prestiži stáří („Sesagenarios de ponte“ = „Šedesátníky dolů z mostu!“). Podobně se věci vyvíjely v časech ekonomických a politických revolucí, ať násilných, či pokojných, a také tehdy, když stagnoval nebo upadal praktický vliv náboženských idejí a tedy i úcta k posvátným tradicím. Primát stařešinů zato trvá tam, kde se vysoce cení objektivní hodnota zkušenosti nebo subjektivní síla tradice.

Kde jsou staří svrženi, moc obyčejně nepřechází na mladé, ale na nositele nějaké jiné sociální prestiže. Existuje-li hospodářská nebo stavovská diferenciacce, trvá třeba podle jména rada starších (gerusia, senatus), ale ve skutečnosti ji tvoří honorace v tom smyslu, jak jsme ji definovali. Tedy hospodářská honorace

nebo jedinci s výsadou „stavovské cti“, jejíž síla se koneckonců opírá i o jisté bohatství.

Na druhé straně pokřik, aby se nastolila nebo zachovala „demokratická správa“, se může stát mocnou zbraní chudiny v boji proti honoraci, ale také zbraní hospodářsky silných skupin, kterým byly odpírány stavovské pocty. Boj se stává příležitostí pro politickou stranu. Honorace, zejména díky své stavovské prestiži a díky tomu, že jisté skupiny jsou na ní závislé, si může opatřit „ochranné oddíly“ z řad chudiny. Jakmile se pak přímá demokracie stane předmětem boje stran, ztrácí svůj specifický charakter vlády dané pouze v zárodku. Politická strana je tu především na to, aby bojovala o *panství* v plném slova smyslu, a nutně tíhne k ostře hierarchické skladbě, i když se třeba snaží tuto skutečnost pečlivě zakrývat. V její skladbě se sociálně vzdalují a odcizují soudruzi, kteří v onom přelomovém typu „čisté“ demokracie žili v podstatě shodně.

Něco podobného se děje i tam, kde společenský útvar *kvantitativně* přerůstá jistý rozsah, anebo kde dochází ke *kvalitativní* diferenciaci administrativních úkolů, takže je už těžké, aby správní funkci uspokojivě zastal kdokoli, na koho dojde řada, padne los nebo volba. V masových strukturách jsou podmínky pro správu zcela odlišné než v malých pospolitostech svázaných sousedskými nebo osobními vztahy. Jakmile jde o správu mas, pojem demokracie se mění tak podstatně, že sociolog už nemůže oprávněně dávat tomuto termínu ten smysl, který jsme mu přiřkli v dosavadním pojednání.

Jak roste složitost administrativních úkolů, jak roste i jen jejich rozsah, nutně se prokáže technická převaha těch, kdo mají vzdělání a praxi. A je lépe, když alespoň někteří funkcionáři fungují fakticky natrvalo. Pak pravděpodobně také vznikne stálý správní útvar, a to také znamená – stálá instituce pro výkon vlády. V takovém útvaru, jak jsme již naznačili,

může honorace jednat „kolegiálně“, anebo se může změnit ve strukturu „monokratickou“, v níž všichni funkcionáři podléhají jedné jediné hlavě.

Vláda jako organizace. Podklady legitimacy

(W. u. G., str. 548–550)

Převaha takového mocenského seskupení nad ovládanou masou spočívá v takzvané „výhodě malého čísla“. Vládnoucí menšina se mezi sebou snadno dohodne, a tím je schopna kdykoli pohotově zahájit a vést racionálně organizovanou akci potřebnou k udržení mocenské pozice. Jakékoli akce masy či společnosti, které by její moc ohrožovaly, hladce blokuje, a to tak dlouho, dokud si opozice k vedení plánovitého boje o moc nevytvoří organizaci stejného druhu. Jinou výhodou malého čísla je snadné *utajení* záměrů a rozhodnutí vládců a všech informací. Čím více lidí je zapojeno, tím těžší a nepravděpodobnější je uchránit taková tajemství. Když se začne „úřední tajemství“ zdůrazňovat, znamená to, že páni buď hodlají přitáhnout otěže své vlády, anebo se cítí ohroženi. Každé panství usilující o udržení je v jistém rozhodujícím momentu *panstvím tajným*.

Obecně vzato, družina, která se seskupí, aby vládla, bývá uspořádána asi takto:

Okruh lidí, kteří jsou naučeni poslouchat rozkazy vůdců a kteří mají též osobní *zájem* na trvání panství, protože se na něm spoluúčastní a mají z něho prospěch, rozdělí si mezi sebou funkce, jimiž se udržuje moc, a jsou připraveni je vykonávat. Tomu se říká „organizace“. Vůdce, jejichž úsilí o moc rozhodovat není odvozena od mandátu jiných vůdců, nazveme „pány“. Kruh osob, kteří jsou vládci nebo jiným vládcům k dispozici způsobem, který jsme právě definovali, nazveme „aparátem“.

Sociologicky je ráz *struktury* každé jednotlivé konkrétní vlády určen vztahem mezi pánem či pány a aparátem, vztahem obou k ovládaným a mimo to specifickým způsobem organizace, to znamená způsobem rozdělení příkazovací pravomoci. Mohli bychom ovšem přihlédnout k nejrůznějším dalším prvkům a vytvořit si celou řadu sociologických kategorií. Pro své účely se omezíme na základní typy, k nimž docházíme, zkoumáme-li fundamentální zdroje *platnosti* moci. Jinými slovy, pátráme-li po zdrojích, z nichž vyvěrá nárok pána na poslušnost „aparátníků“ a nárok pána i „aparátníků“ na poslušnost poddaných.

S problémem legitimacy jsme se setkali už v dřívějším oddílu knihy v souvislosti s právním řádem. Teď chceme ukázat jeho širší dosah. Způsob, jak ospravedlňuje svou legitimitu, znamená pro vládu mnohem víc než snad jen téma k teoretické či filozofické spekulaci. Znamená základ velmi reálných rozdílů v konkrétním uspořádání vlády.

Každá moc a vůbec každá životní šance má snahu se ospravedlňovat.

To, že lidé mívají velmi rozdílný osud, že se dostanou do různé situace, že se liší zdravím, blahobytem, sociálním postavením a vším možným, způsobí leckdy pouhá náhoda. I z prostého pozorování však víme, že když má někdo víc štěstí než druhý, cítí nutkovou potřebu ubezpečovat se, že se mu dostává výhody jaksi „oprávněně“, že si svou přednost „zasloužil“ a že druhý si svou smůlu „zavinil“.

Stejnou potřebu lze vytušit i ve vztazích mezi privilegovanými a potlačenými společenskými skupinami. Každá silně privilegovaná vrstva si vytvoří mýtus o své přirozené nadřazenosti, nejraději o nadřazenosti své krve. Za poměrů, kdy je rozdělení moci a tím i stavů stabilní a kdy se o společenském řádu příliš racionálně neuvažuje, přijímají tento mýtus i potlačené vrstvy jako přirozený, a to tak dlouho, dokud se

pod tlakem poměrů z mocenského řádu nestane „problém“. Zato v době, kdy se třídní poměry vyjeví v celé nahotě a kdy každý nahlíží, že jsou právě tím faktorem, který určuje jeho osud, tu pojednou legenda privilegovaných o tom, že každý si svůj osud zasloužil, vyvolává vášnivé rozhořčení. Stačí si vzpomenout na některé třídní zápasy v pozdním starověku a ve středověku a hlavně v naší době, kdy se nejurputnější a nejúčinnější ofenzivy soustřeďovaly na takové legendy a na nároky o ně opírané.

Nuže, chce-li někdo udržovat panství (v našem technickém smyslu slova), nezbyvá mu nic jiného, než ospravedlnovat ho co nejvehementněji. Odvoláním na nějaký princip legitimacy. Takové principy jsou koneckonců jen tři:

„Platnost“ příkazů se může za prvé zdůvodnit systémem záměrně vytvořených *racionálních pravidel* (dohodnutých nebo oktrojovaných). Rozkazy mají obecně závaznou platnost, vydá-li je podle těchto pravidel ten, kdo je kompetentní. V tomto případě se každý jednotlivý nositel příkazovací pravomoci legitimuje systémem racionálních norem a jeho moc je legitimní potud, pokud normám odpovídá. Sluší se tedy poslouchat normy, ne osobu.

Platnost příkazů se však může zakládat též na *autoritě osoby*.

Taková osobní autorita zase může vyplývat z posvátnosti tradice, tj. z toho, co je vžité, co vždycky bylo tak a co ukládá poslouchat osobu hodnostáře.

Anebo může mít osobní autorita zdroj právě opačný, totiž uchvácenost něčím mimořádným, víru v *charisma*, ve zjevení, v milost spočívající na osobním zjevu spasitele, proroka, hrdiny.

„Čisté“ typy panství odpovídají těmto třem možným typům legitimacy. Formy panství, které se objevovaly ve skutečných dějinách, bývaly ovšem kombinacemi, směsemi, úpravami těchto „čistých“ typů.

Specifickým typem sociální autority, která se formuje racionálně, je byrokracie. Sociální působení spjaté s tradiční autoritou typicky představuje patriarchyalismus. V osobní autoritě, kterou nevytvořila ani racionální pravidla ani tradice, pak spočívá charismatický typ panství.

Začneme tedy typem, který je nejiracionálnější a pro nás dnes nejběžnější – novodobou byrokratickou správou.